

KARAİM TÜRKÇESİNDE ARAPÇA-FARŞÇA ALINTILAR

Mustafa ÖNER*

Öz: Tarihî süreçleri içinde Museviliği kabul etmiş olan Karaim (veya Karay) Türkleri, günümüzdeki Türk toplulukları arasında dil ve kültür bakımından son derecede ilgi çekici özelliklere sahiptir. Eski yurtları olan Kırım'dan tarihî göçlerle Polonya'ya ve Litvanya'ya göç eden Karay grupları, iç içe yaşadıkları komşu toplulukların dillerinden yaptıkları alıntılarla da kendisine has bir Türk lehçesi geliştirmiştir.

Karay dininin kutsal dili olan İbranice din terimlerinin yanı sıra, Kırım tarihinin başlıca yerleşik Türk grubunu meydana getiren Tatar Türkleri vasıtasıyla geçen Arap-Fars alıntıları ve nihayet Rus egemenliğinin güçlü bir şekilde hissedilmeye başladığı XIX. yüzyılda görülen Rusça alıntılar söz konusudur. Bunlara Karay gruplarının halen yaşadıkları Ukrayna, Rusya, Polonya ve Litvanya'daki yerel alıntıları da katınca Karay Türkçesi söz varlığının renkli yapısı ortaya çıkmış olur.

Karay Türkçesinin eldeki en geniş sözlüğünden (Karaimsko-russko-pol'skiy slovar') ve matbu edebî kaynaklardan yararlanarak tespit edilen söz varlığındaki Arap-Fars alıntılarının leksikolojik özellikleri makalenin esas konusudur. Böylece aslında İslam dairesindeki Türk topluluklarının dillerinde ve yazılı abidelerinde görüle gelen bu Arap-Fars alıntılarının Musevi inancına bağlı Karaimlerin söz varlığında hangi anlam tabakalarını meydana getirdiği tahlil edilmektedir. Ayrıca bu alıntılarının var olan Türkçe varyantları da karşılaştırılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Karaim, Kırım, Kıpçak, Arap-Fars alıntıları, Musevilik.

Arabic-Persian Borrowings in Karaite Turkic

Karaites (or Karay), who accepted Judaism throughout historical processes, have highly interesting linguistic and cultural features among today's Turkic communities. The Karaites, who migrated from their ancient homeland of Crimea to Poland and Lithuania through historical migrations, have developed a unique Turkic dialect with borrowings from the languages of the neighboring communities they lived with.

In addition to the Hebrew religious terminology, which is the sacred language of Karaite religion, Arabic-Persian borrowings passed through the Tatar Turks, who constituted the main settled Turkic group in Crimea's history, and finally,

---

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. E-posta: mustafa.oner@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2875-8409

Russian borrowings that began to be strongly felt under Russian sovereignty in the 19th century. When the local borrowings of the Karaites living in Ukraine, Russia, Poland, and Lithuania are added to these borrowings, the colorful structure of Karaite Turkic vocabulary emerges.

The lexicologic properties of the Arabic-Persian borrowings in the vocabulary identified by utilizing the largest existing dictionary of Karaite Turkic (Karaimsko-russko-pol'skiy slovar', pod. Red. N. A. Baskakov, A. Zayonçkovski, S. M. Şapşal. Moskva, 1974) and printed literary sources are the main subject of this article. Thus, it is analyzed what layers of meaning these Arabic-Persian borrowings, which are actually seen in the languages and written monuments of the Turkish communities in the Islamic circle, form in the vocabulary of the Karaims of the Jewish faith. In addition, the existing Turkic variants of these borrowings are also compared.

Keywords: Karaim, Crimea, Kıpçak, Arabic-Persian borrowings, Judaism.

Giriş

'Karay Türkçesinde Eski Unsurlar' başlığıyla yıllar önce sunduğumuz bildiriye; komşu Türk yazı dillerinde bulunmayan ve Karaim söz varlığını özgün kılan; *yer-suv* 'vatan, anayurt'; *boy* 'yalnız, tek, müstakil'; *tiril-* 'yaşamak'; *kol-* 'istemek'; *tabu* 'teşekkür, minnet' vb. arkaik sözleri incelemiştik (Öner, 2000). Burada ise artık ölü dil hâlindeki Karaim Türkçesinde (veya Karaycada) tanıklanan Arap-Fars kökenli alıntı sözlerle ilgilenmek istiyoruz.

Söz konusu edeceğimiz; Türk Dünyasının dil coğrafyası bakımından kuzey batı sahasına giren, kavmi dil özellikleri bakımından Kıpçak Türkçesinin çağdaş konuşma biçimlerinden biri olan ve 19. yüzyıldan beri yazılı yadigârlara sahip Karaimcedir. Karaimler bugün ana vatanları olan Kırım'da ve 14. yüzyıl sonunda göçlerle taşındıkları Polonya ve Litvanya'da Musevi inancına sahip azınlık toplulukları olarak belirgindir. Tarihçiler Litvanya'nın başkenti Vilnus'taki Karay yerleşim merkezi olan Trokai'in (Karaimce *Troh*) kuruluşu için 1397 yılını kabul etmektedir (Aqtay, 2021, s. 13).

Karayca dil durumu üzerine kapsamlı bir inceleme yapan Henryk Jankowski, Karaimlerin ayırt edici özelliklerini şöyle belirtmektedir: Tüm Karaimler en az iki yüzyıldır iki dillidir, Batı Karaimleri için bu tarih daha eskidir. Hiçbir zaman kendi devletleri olmamıştır; dağınık topluluklar hâlinde yaşarlar. Karaimler yüzyıllardır iç evlilikli bir toplum olmuştur; diğer grupların üyeleriyle yapılan evliliklere ancak son zamanlarda hoşgörü gösterilmektedir, karma çiftlerin çocukları ise hâlâ birçok kişi tarafından Karaim olarak kabul edilmemekte ve bu nedenle Karayca konuşanların sayısı sürekli azalmaktadır (2003, s. 135-136). Bugün itibarıyla da Karaycanın 'ölü dil' olduğunu söylemeliyiz: Avrupa Birliği Parlamenterler Asamblesi Kültür, Bilim ve Eğitim Komitesinin 21 Ekim 2010 tarihindeki 'yüksek derecede tehlikedeki dillerin korunması ve güçlendirilmesi ile ilgili ölçütler' başlıklı raporuna göre yüksek derecede tehlikede bulunan 17 dil arasında Karaim Türkçesi de yer almaktadır (Eker & Şavk, 2016, s. 19).

Karaim dil bilgisi literatüründe öncü çalışma Polonyalı Türkolog Tadeusz Kowalski (1889-1948) tarafından yayımlanmıştır: *Karaimische Texte im Dialekt von Troki* (1929). XX. yüzyılın ünlü şarkiyatçısı Karay asıllı Ananjasz Zajaçzkowski (1903-1970) Karaycadaki isim ve fiil eklerinin kapsamlı bir tasvirini doktora tezi olarak işledi: *Sufiksny imienne i czasownikowe w języku zachodniokaraimskim* (1932). Omeljan Pritsak,

Karaimcenin ana özelliklerinin bir dökümünü verdi: “Das Karaimische” (1959). Kazak-Sovyet Türkologu Kenesbay Musaev Karaycanın ilkin fonetik ve morfolojisini (1964) ve ardından da sentaksını (2004) hazırlamıştır. Karaim asıllı Polonyalı bilgin Aleksander Dubiński (1924-2002) ve çağımızın meşhur Karay din adamı Mykolas Firkovičius’un (1924-2000) monografileri alanımızı genişletmiştir (bk. Dubiński, 1994; Firkovičius, 1996). Karaimcenin en kapsamlı sözlüğü üç dilli biçimde Sovyet Bilimler Akademisi Dil Bilimi Enstitüsü yayını olarak Baskakov N.A., Zajaczkowski A. ve Şapşal S. M. tarafından hazırlanmıştır: *Karaimsko-russko-pol’skij slovar’* [KRPS] (1974). Biz de çalışmalarımızda hep bu sözlüğü esas aldık. Nihayet Karay söz varlığı için en yeni katkı Gulayhan Aqtay ve Henryk Jankowski tarafından 2015’te İngilizce olarak hazırlandı ve Tülay Çulha’nın çevirisi ile ülkemizde de yayımlandı: *Kırım Karaycası - Türkçe Sözlük* (2020).

Karayların Musevi inançları dolayısıyla dinî karakteri öne çıkan yazılı metinlerinde tabii olarak epeyce İbranice söz vardır: *Adonay* ‘Tanrı’; *avan* ‘günah, kabahat’; *avoda* ‘iş, hizmet’ > *avodası teñrinin* ‘Tanrı’nın işi’; *baruḥ* ‘mübarek, hayırlı’; *doḥan* ‘kutsal kitap okumak için masa’; *debeḥa* ‘kurban; hayır’; *goral* ‘alın yazısı, kader’; *kadım* ‘doğu’; *midraş* ‘dinî okul’ vb. gibi (Karaycanın genel söz varlığı için daima bk. KRPS; Aqtay & Jankowski, 2020).

Diğer yandan da Karaim Türkçesinde Orta Çağ’da bir edebî dil olarak gelişen Kıpçakçaya özgü *küsenç* ‘arzu, istek’; *yada-* ‘bitap düşmek’; *yarit-* ‘ıştırmak’; *yalçı* ‘gündelikçi’ gibi arkaik söz varlığı da tespit edilmektedir (krş. Kowalski, 1929). Kıpçakçanın 14. yüzyıl başlarında yazılan anonim yadigârı *Codex Cumanicus*’ta da bulunan bu yerli sözler, 19. yüzyılda gelişen Karaim edebiyatına tarihî bir dil derinliği verir (krş. Grønbech, 1942). *Yani Karadeniz’in kuzeyinde en köklü edebiyat geleneğine sahip olan Kazan Tatarcasında bile kalmayan bu arkaik sözlerin Karayca konuşurlarında sonradan öğrenilmiş olması ihtimal dışıdır, bunlar özgün bir tabaka oluşturur* (krş. Jankowski, 2003, s. 136-137).

1. Dinî Söz Varlığı

Karay Türklerinin andığımız Musevi kimliklerini dikkate alınca İslami kültürle gelen Arap-Fars alıntıları ilkin çelişki gibidir. Ancak Karayların ana yurtları Kırım’da oluşan edebî dilin buradaki baskın kültür olan Müslümanlığın ve Kırım Türkçesinin kanalıyla bu alıntıları edindiği açıktır. Burada anlam ve kullanım alanlarına göre tasnif ederek örnekleyeceğimiz Arap-Fars alıntılarının Kırım Tatarcası veya Kırım Osmanlıcasında da yaygın bir söz varlığı tabakasına ait olduğunu görüyoruz.

Ananiasz Zajaczkowski *din* ‘inanç’, *ümme* ‘ümmet’; *kurban* ‘kurban’, *kenesa* ‘Karaim mabedi’; *berekat* ‘bereket’, *kafir* ‘kafir’; *şarayat* ‘şeriat, kanun’, *zerat* ‘mezar’; *ferište* ‘melek’; *peygamber* ‘peygamber’ *sadaka* ‘sadaka’ vb. Arap-Fars kökenli Müslümanlık terimlerine vaktiyle dikkat çekmiştir (1961, s. 304).

A. Zajaczkowski, Karaycadaki Müslüman dinî terminolojisini inceleyip orada birçok Müslüman teriminin 18. yüzyıldan itibaren İbraniceleleri ile değiştirildiğini iddia etmiş ve her şeyden önce İslami Kelam diyalektiğinden ve Mutezile itikadından ödünç alınmış ritüelden, dini yasalardan ve organizasyondan ve eskatolojiden türediğini göstermiştir (Pritsak, 1959, s. 319).

Karay söz varlığının en temel eseri olan KRPS’den taradığımız dinî terimleri şöyle örneklemek mümkündür:

Allah [*Allah akılın algançaz canın alsın!* ‘Allah aklımı alacağına canını alsın!']

Bunun yanında Eski Türkçeden kalan arkaik *Teñri* [*Teñri koruğey* ‘Tanrı korusun’] ve İbranice *Adonay* da vardır. *Kry. Adonay teñri koruğey* ‘Tanrı korusun’ [*Şıra oqudı*

Yisrael ve Moşe Adonayğa ‘İsrail ve Musaoğulları Tanrı’ya ilahi okudu’] (Aqтай; Jankowski, 2020, s. 33).

Karayca *navi* ‘peygamber’ sözü ise İbranice kökenlidir: > *navilik* ‘peygamberlik, kâhinlik’; *navilik et-* ‘kehanette bulunmak’. Karayların komşusu olan Tatarlarda kullanılan Far. *paygam-ber* veya Ar. *rasûl* biçimlerine Karaimcede rastlanmaması çok ilginçtir.

cami ~ *cemi* ‘cami’; ayrıca *mecit* ‘mescit’ sözü de vardır, ancak Arapça kökenli *kenesa* ‘Karay ibadethanesi, tapınak’ ~ *kensa* bu toplum için esastır.

Dinî topluluk anlamıyla Ar. *cama’at* kökenli Kry. *cumağat* ‘cemaat; toplum; aile’ ~ *cimat* ~ *cama’at*.

aziz ~ *aziz* ‘kutsal, mukaddes’ > *aziz elçi* ‘melek’; *aziz et-* ‘kutsallaştırmak; aydınlatmak, ışık vermek’. *Codex Cumanicus*’ta bu kavram için kullanılan ET *arug* > CC. *arı* ‘aziz’ (*Biz oqurbiz ari Stefandan, kim köp tözdi Teğri için dayi köp tañlar etti Teğriñ boluşmaği bile.* ‘Biz Tanrı için çok zulüm gören ve Tanrı’nın yardımıyla çok mucizeler gösteren aziz Stefan’dan okuruz.’ Karaycada fiziksel anlamıyla kalmıştır *aruv* ‘temiz’ > *yayqanıp aruv olsun* ‘yıkayıp temizlensin’ (krş. Garkavets, 2019, s. 88; Aqтай-Jankowski, 2020, s. 52).

kitab ~ *kitab* ‘kitap’ [*Yazdı alarnı bir kitabğa* ‘Onları bir kitaba yazdı’] Arapça alıntısına rağmen ET *bitig* ‘kitap’ arkaik biçiminin *Codex Cumanicus*’ta olduğu gibi Karaycada da bulunması çok şaşırtıcıdır: *bitik* ‘1. mektup, yazı; 2. metin, el yazması; tomar; 3. kitap’; *bitik asıra* ‘mektupla, mektup vasıtasıyla’; *bitik kebeti* ‘kitap dükkanı’; *tirik bitigi* ‘yaşam kitabı’; *sağınmaklık bitigi* ‘ajanda’; *bitiklik* ‘1. kitap dolabı; 2. kütüphane’; *Karay bitikligi* ‘Karayların kütüphanesi’

Ar. ‘*afv* kökenli Kry. *af* > *af olun-* ‘bağışlanmış olmak’; *af etivci* ‘bağışlayan’; *af etsin* ‘bağışlasın’; *Af etsin af etivci* ‘Bağışlayan bağışlasın’.

~ Türkçe kökenli *aşır-* ~ *asır-* 1. götürmek, bir şeyi nakletmek; 2. geçirmek; 3. affetmek, bağışlamak’ sözü de kullanılır: *Da ne itsin bosatmaysın yazığımı da asırmaysın ginehimni?* ‘Ve günahımı neden bağışlamıyorsun ve suçumu affetmiyorsun’.

Bu kavram alanından *aman* ‘1. aman, merhamet; 2. heyhat!, aman!’ > *Aman yerebbim!* ‘Aman Allah’ım’.

Ar. *cahannam* > Kry. *geginnom* ~ *ceginnem* ~ *cehinnem* ~ *ceginem* ‘cehennem’. Bu kavramın yanı sıra Lehçe *karañya* ‘1. ceza; 2. dert, bela; 3. cehennem’ da vardır. Oysa Karaimcede ‘cennet’ kavramı İbranice kökenlidir: *gan-eden* ~ *gan eden* ~ *ganeğen* ‘cennet’. Öteki dünya inancının esas olduğu Karaylarda Ar. *ağrat* ‘ahiret hayatı’ *ağratlık* ‘ahiret hayatı’ türevleri vardır.

Ar. *abdal* ‘ahmak, akılsız, alık’ Osm. *abdal* ‘ahmak’ < Ar. *abdal* ‘derviş’ sözünün anlam kötüleşmesine uğradığı bilinir (Tietze, 2016, s. 206); bu Kry. *abdal* sözünde Arapçadaki ‘derviş’ anlamının değil ikincil ‘ahmak’ anlamının görülmesi bu biçimin yeni anlamıyla birlikte Osmanlıcadan alıntulandığını ispat eder.

acayıp ‘acayıp; mucize’ [*Ol kıladı acayıplar sansız.* ‘Sayısız mucizeler yaratıyor.’] > *acayıp et-* ‘olağanüstü yapmak’ [*Ne acayıptır iş* ‘Ne hayret verici iş’] Oysa bu kavram için ET *tañsuk* ‘şaşılacak şey, acayıp, nefis’ > Kry. *tansıh* ‘mucize’ sözü de vardır.

çember ‘baş örtüsü; çember’ < Far. *çanbar* (Tietze, 2016, s. 185)

Ar. *tövbe* ~ *töbe* ‘tövbe’ > *tövbe et-* ‘tövbe etmek’; Farsça kökenli *yunağ* ‘günah’ ~ *gineğ*, *gunah*, *güneğ*, *gunah*. Bu ‘günah’ kavramı için ayrıca *Codex Cumanicus*’ta da bulunan Eski Türkçeden kalma arkaik *yazık* ‘günah’ > *yazıkka kir-* ‘günaha girmek, günah işlemek’.

2. Sivil Kültür

Eski Türkçe *ugur* ‘imkân, fırsat’ çağımıza kadar gelmiş ve birçok Türk yazı dilinde yaygın bir biçimdir: Kry. *oğır* ‘mutluluk, talih, baht, devlet, uğur’ > *oğır ayaklı* ‘mutluluk, talih’. Ancak Far. *baht* ‘saadet, mutluluk; talih, şans’ ve Ar. *devlet* ‘baht, şans’ üst anlamından gelişen Kry. *devlat* ‘güç, kuvvet’ de vardır: Kry. *kötürme sıyın da devlatin ulusumuznun* ‘halkın onurunu ve gücünü yükseltmek’.

Far. *ajdarhâ* > Kry. *acıdağır* ~ *azdaga* ~ *açdarğa* ~ *açdaga* ‘ejderha’. Bunun yanı sıra çok ilginç Kry. *küvdürgüç ilan* [harfi tercüme: ‘yakıcı yılan’] ‘ejderha’ (KRPS, s. 395) ve *otlı yılan* [harfi tercüme: ‘ateşli yılan’] ‘ejderha’ (KRPS, s. 264) tamlamaları da dikkat çekiyor.

Far. *âsâyiş* ‘rahat, huzur; güvenlik’ kökenli alıntıda önemli bir anlam değişmesi görülmektedir: Kry. *asayıs* ‘çok güzel, olağan üstü’ [*asayıs ulan kibik* ‘çok güzel çocuk gibi’; *asayıs katinga usattım* ‘onu çok güzel kadına benzettim’] > *asayışlı* ‘çok güzel, olağan üstü’ [*asayışlı ormanlık* ‘çok güzel orman’] // > *asayışlan-* ‘bir şeyin tadını çıkarmak’ // *asayışlat-* ‘fırsat vermek, tadını çıkarmak için gereken şartları sağlamak’ // *asayışlatuvçu* ‘eğlendiren, zevk veren’.

Far. *azbar* ‘1. sığır ahır, ahır; 2. avlu; çiftlik; 3. evin dışındaki yer’ > *azbarda* ‘evin dışında, açık havada’ > *körgülü azbar*, *çeber azbar* ‘güzel hava’

Ar. *akıbat* 1. ümit; 2. son. [*Tas boldu akıbatım* ‘umutlarım yıkıldı’] Bu kavramda Slav kökenli *konets* ‘son, nihayet’ de vardır: > *pod konets* ‘son olarak’.

Ar. *akıl* > *akıltaş* // *akıl fikir* [*Akılda degen yaşta tügül başta!* ‘Akıl dediğin yaşta değil baştadır!’]; > *akıl yetkiz-* ~ *akıllan-* [*Sen yaş oğlan akıllangın!*. ‘Sen delikanlı, akıllı ol!’] ~ *akıllat-* [*Akıllatkın ospunar oşol ol körünmü* ‘Bu görüşü ona açıkla’] ~ *akınlat-* ~ *aşınlat-* // *akıllı* [*Akıllı esan bilirsin!*] ~ *akınlı* ~ *aşınılı* // *akılsız*. Bu Arapça alıntının yanı sıra Eski Türkçe *us* ‘akıl’ da korunmuştur: *Ya anlatkay edi sana yaşırım işlerin usnun!* ‘Akıl işlerinin sırrını sana anlatsaydı!’

Ar. *akren* 1. aynı (*boyca ve yaşça*), benzer, bu gibi, uygun, gereken; 2. akran, yoldaş. > *akrenlik* 1. özdeşlik, eşitlik; 2. birlik.

alem ‘dünya, evren’ [*Cümle alem aşar* ‘Cümle alem yemek yer’ (Aqtaş & Jankowski, 2020, s. 39)]

Bu kavram için yaygın olan Ar. *dunyâ* kökenli Kry. *dunya* ~ *duñya* ~ *dune* ~ *düne* ‘1. dünya, alem; 2. insanlar’ *akındı suvğa benzar bu dunya* ‘bu dünya akar suya benzer’; *dunya asavtsu* ‘yamyam’ eşol *dunya* ‘o dünya, ahret’ *dunyağa deyin* ‘dünyanın sonuna kadar’; *bardın bu dunyadan* ‘bu dünyadan gittin’ > *dunyalık* ‘insanlık, beşeriyet’. Far. *cihân* kökenli > Kry. *cağan* ‘dünya’.

Ar. ‘ar’ ‘utanma; namus’ > *arsız* ‘arsız, utanmaz, namussuz’. Kry. *ar* biçiminin yanı sıra Eski Türkçeden beri kullanılan *uya-* ‘utandırılmak’ biçimine dayanan *uyat* ‘utanç, rezalet’ da vardır. Bu arkaik kökten gelen Kry. *uyal-* ‘utanmak’ fiili de görülür: *Uyaldık asrı ol köp günehlerimizden* ‘Günahlarımızdan çok utandık’.

Ar. *araba* ‘kağrı, araba’ > *araba yolu* ‘araba yolu’; *araba kapu* ‘büyük kapı’; *araba tayağı* ‘araba oku’. Yine Ar. *markab* ~ *markav* ~ *markap* ‘araba’ da vardır; bu kavram için Türkçe *aylan-* ‘dolanmak’ fiiline dayanan ikincil bir şekil Kry. *aylangıç* ‘araba’ (<) sözü çok ilgi çekicidir.

Ar. *bâtıl* kökenli Kry. *batıl* ‘1. sahte; 2. yasak edilmiş’ > *batıl et-* ‘engel olmak, mani olmak’; *batıl bol-* ‘yasaklanmak’; [*Bar yaman közler batıl bolurlar andan* ‘bütün kötü bakışlar ondan yüz çevirdi’] > *batıl et-* ‘yasaklamak’.

Ar. *'ayb* kökenli Kry. *ayıp* 'ayıp' sözü [*~ ayıp ~ ayıb // ayıplı // > ayıpla-*] *ayıp uyat* 'utanç, rezalet' ikilimesinde de geçer; *ayıp sez* 'uygunsuz söz'; 2. dürüst olmama, namussuzluk; 3. sakatlık, fiziksel yetersizlik;

Far. *bâğ* sözü genel Türk dünyasında olduğu gibi Karayca *bağ* '1. bahçe; aşayış bağ 'cennet'; 2. bağ' da vardır; *> bağ buzumu* 'bağ bozumu' *~ kiminin bardır bağı...* 'kiminin bağı vardır'.

Ar. *cereme* > Kry. *cereme* '1. ceza; 2. zarar, ziyan' *cereme ber-* 'ceza ödemek'; *cereme çek-* 'zarara uğramak, ziyan etmek'. Yine Ar. *curüm* kökeninden *curum* '1. çatışma; 2. ceza' [*Curumu boşatılır* 'Cezan kaldırılır'] sözü fiil biçimiyle de kullanılır: Kry. *curumla-* 'birini cezalandırmak; ceza kesmek' *~ curumle-*; *curumlan-* < *curumla-* [*ki artıh curumlanmağaymın* 'daha fazla çarpmayayım diye'].

Ar. *ğâ'ib* kökenli Kry. *ğâib* 'kayıp' > *ğâib et-* 'kaybetmek'; *~ ğayıp* 1. kaybolmuş olan, yok olmuş olan; 2. kayıp; yitik; *ğayıp et-* 'kaybetmek'; *ğayıp bol-* 'yok olmak'. Bununla eş anlamlı olarak ET *yod-* 'silmek, bozmak' biçiminden kalan arkaik Kry. *coy-* 'kaybetmek' fiili de diğer Kıpçak yazı dillerinde olduğu gibi kullanılır; krş. Krm. Tat. *coy-*; Kzn. Tat. *cuy-* 'kaybetmek' vb.

Ar. *hazına* > Kry. *hezana* 'hazine, kasa' *~ hâzna* > *hezanamdan evin toldürsün* 'hazinemden evini doldursun'.

Ar. *vaht* kökeninden Kry. *vaht* *~ vaht* > *bir vahtlay* 'aynı zamanda' // *kelesi vaht* 'gelecek' [*Kayturmen saya bu vahtley* 'Sana bu zamanda geri dönerim']. *vahtsız* 'zamansız, vaktinden evvel, çok erken'.

3. Maddi Kültür

Far. *âyina* > Kry. *ayna* *~ ayne ~ eyne*; fakat Eski Türkçe *közñü* > *közgü* arkaik biçimi de korunmuştur: *kizgi ~ küzgi, küzgü* 'ayna'. Bu Farsça biçime dayanan *ayneci* '1. ayna satıcısı; 2. ayna tutan hizmetkar; 3. berber; 4. hokkabaz; yakancı, hilekar' sözündeki çok anlamlılık dikkat çekicidir. Nitekim *ayneci* 'hilekâr' biçimi Kırım Tatarcasında da görülür.

Ar. *alam* > Kry. *alam* 'bayrak, sancak' [*Tüzlük rastlık da kertilik bizge alamba bolgeyler.* 'Adalet, doğruluk ve gerçeklik bize bayrakla olur.']

Ar. *keten* > Kry. *keten* *~ ketañ ~ keten* 'keten' > *ketenli* 'keten'; *ketentsik* 'basma'

Ar. *bazz* (bk. Tietze, 2016, s. 381) kökenli Kry. *bez* 'bez, dokuma' de bu kavrama dâhildir: *İştansızın aklından künde altı arşın bez geçer* 'Pantolonsuzun aklından günde alt arşın bez geçer'; *kiytirtti anı bez uprağlar* 'ona dokuma elbise giydirtti'.

Ar. *bunyân* > Kry. *binyan* 'yapı, bina' ile Far. *bunyâd* > Kry. *binyat* 'temel, esas' aynı kavram için yan yana tespit edilmiştir: Kry. *binyat et-* 'oluşturmak, temel atmak' *~ bunyat ~ buñyat ~ bunyat*: > *bunyat etil-* 'kurulmak, temeli atılmak'. Karaycada 'bina' kavramı için *kon-dar-* fiilinin -mAk ekli biçimi de çok ilgi çekicidir: *kondarmak ~ kondarmah* 'bina, yapı' *kondarmak biliv* 'mimarlık, mimarî' [*kondarmah bolur anar* 'bina onun için olur'].

Ar. *coğar* 'cevher, mücevher' *~ cuvger ~ cuvher ~ cevaher ~ cüher ~ cevger* > *cevaher taş* 'mücevher taşı'

Far. *divar* > Kry. *duvar* 'duvar; kule' *~ düver*; *düverde raf* 'duvarda raf'; *düverniñ kölegesinde* 'duvarın gölgesinde'; Bu kavram için yine Ar. *kal'a* kökeninden *kala* 'kale, istihkam, kilit; duvar (*tuğla*)' [*Şağar uşpu turğuzulsa da kalaları anıñ tuzulsalar...* 'Bu şehir kurulsun ve kaleleri inşa edilse...']; [*İraxtan koronat kalası kermannıñ* 'sarayın duvarları uzaktan görülür?']

Ar. *kalam* > Kry. *kalem* > *kaz kalemi* ‘kaz tüyünden kalem’; *devet kalem* ‘divit kalem, yazı takımı’/ *algenli kalemi* ‘ilhamlı kalemiyle’ Ayrıca alıntı olmayan Kry. *yon-* > *yonguç* ‘oyma kalemi’ de kullanılır.

Far. *kâğiz* > Kry. *kağıt* ‘kağıt’ > *kağıtlı* ‘kağıttan yapılmış olan’ > *kağıtçeş* ‘not defteri’ ~ Kry. *kaḥad* ‘kağıt’ > *kaḥad-aḥça* ‘kağıt para, banknot’ > *kaḥad oyunu* ‘kağıt oyunu’. Fakat Türkçe *yay-* kökenli *yayım* ‘kağıt yaprak’ da vardır.

Ar. *nâl* > Kry. *nal* ‘nal’ > *nalçe* ~ *nelçe* ‘ayakkabı nalçesi’ > Ar.+Far. *nalbant* ‘demirci; nalbant’ ve Kry. *nalçı* ‘demirci, nalbant’

Far. *pâbüç* > Kry. *pabuç* ‘ayakkabı’ > *pabuççoḥ* ‘terlik’; fakat Türkçe *bog-* kökenli > Kry. *boguv* ‘ayakkabı’ da bugün bir türev olarak kullanılmıştır.

Far. *şahar* > Kry. *şahar* ~ *şagar* ~ *sağar* > *biy şagar* ‘baş şehir’; *berdim seni, bigin beklik şagarğa* ‘Seni bugün şehir kalesine hapsedtim’.

4. İdari Söz Varlığı

Eski Türk toplumundan kalan *beglik* sözünün daima korunduğu dikkat çekiyor: *biylik* ‘1. çarlık, devlet; 2. çarlıkla, devletle ilişkisi olan; 3. idare, yönetim’ > *biylik et-‘hükmetmek’* [*biylik etivçi tahtı istine anın* ‘onun tahtı üstünde iktidarda bulunan’]; *ol biylik etivçi atası ornuna* ‘o babasının yerine iktidarda bulunan’] Türk kökenli bu arkaik sözün yanı sıra Ar. *davlat* kökenli Kry. *devlet* ~ *devlat* ‘devlet’ de vardır: *Kötürme sıyın da devlatin ulusumuznun* ‘halkın onurunu ve gücünü yükseltmek’. Ayrıca Ar. *idâra* da bu kavram dâhilindedir: Kry. *idar* ‘yönetim, idare’ [Kry. *Keraklamagi biylik idarnın* ‘devlet yönetiminin ihtiyacı’]

Ar. ‘*asker* kökenli > Kry. *asker* ‘asker’ [*Devşirma cıynların askerlerin* ‘Askerî birlikleri devşirmek’]. Buna yakın anlamlı alıntı olmayan Kry. *andıvçı* ‘1. asker, pusuda yatan; 2. bekçi, muhafız, nöbetçi; 3. kötü niyetli’ sözü ilgi çekici bir veridir. Ayrıca eski Türk toplumundan her Türk yazı diline miras kalan Kry. *bağatur* ~ *batır* ‘1. kahraman, yiğit, asker; 2. cesaretli, mert; 3. kuvvetli, güçlü’ biçimi de vardır: *Bay bilen bağatur avzına kelgenin aytır* ‘Zengin ve yiğit ağzına geleni söyler’. Bir de Slav kökenli *korall* ‘silah’ sözüne dayandığı anlaşılan bir sıfat da bu kavramda isim olarak kullanılır: Kry. *koranlı* ‘1. silahlı, donatılmış, teçhiz edilmiş; 2. asker, savaşçı’.

Karaycada ‘asker’ kavramı için yerleşen şu sıfatlar da bu kavram alanını donatmıştır: *yavçı* ‘er, asker’ biçimi bütün Kıpçak diyalektlerinde görülen Eski Türkçe *yagı* ‘düşman’ kökenli *yav* ‘1. düşman; 2. akın, sefer’ > *yavçı* ‘akıncı savaşçı’ sözüyle birleşir.

yayan ~ *cayav* ~ *yayav* ~ *yayuv* ‘1. yaya; 2. er, asker’ biçimi de Eski Türkçe *yadagin* ‘yayan’ kökenli (Osm. *piyade*) asker türü için yerleşmiş bir anlamdır.

yasan- ‘silahlanmak’ > *yasanğan* ‘silahlı, asker, savaşçı’. Oysa Orta Çağ’da Kıpçakçadan beri görülen Moğolca kökenli bu *yasan-* ‘donanmak, bezenmek’ fiili bugün Kazan Tatarcasında *yasan-* ‘süslenmek, makyaj yapmak’ anlamıyla tamamen sivil bir semantikasyonda yaşamaktadır.

Ar. *da’vi* > Kry. *dava* > *davaga dur-* ‘mahkeme huzuruna çıkmak’// *davu* > *davucu* ‘davacı, suçlayıcı’ [*Eki davacı bir yerge kelmeyip dava kesilmez!* ‘İki davacı bir araya gelmeden dava bitmez!’]

Codex Cumanicus’ta bulunan *yargu* ‘yargı, mahkeme’ sözü aynen vardır: Kry. *yargu* ‘karar, mahkeme hükmü’ > *yargu yar-* ‘karar (hüküm) vermek’ > *yargu yaruvçu* ‘hâkim, karar veren’; *yargu kün* ‘acılı gün, mutsuz gün’.

Sonuç

KRPS’de bir araya getirilen Karayca söz varlığından taramalarla fonetik varyantlarıyla birlikte 1328 Arapça ve 491 Farsça alıntı tespit ettik. Burada örneklendirdiğimiz incelemede ise dinî terminoloji için doğal olarak Arapça öne çıkmaktadır. Ancak sivil ve maddi kültür diye ayırdığımız gündelik hayata dair söz varlığında Farsça alıntılar da gözleniyor.

Bu alıntı kadrosu ile Karaycanın Eski Türkçeden Orta Çağ’daki ata dili olan Kıpçakça vasıtasıyla miras edindiği tabakaya ilaveten bir söz varlığı oluşturduğu görülmektedir. Özellikle 19. yüzyılda Kırım’da kendisine has kültür etkileri altında meydana gelen bu Türk yazı dilinde, komşusu olan Kırım Tatarcası ve bölgenin o çağa kadar başlıca edebî dili olan Kırım Osmanlıcası dolayısıyla edindiği Arap-Fars kökenli alıntılar tabakası ise incelenen Musevi Türk toplumunun iç içe yaşadığı Müslüman komşularıyla bağlantılarının söz varlığındaki yansımalarıdır. Bugün maalesef bir ölü dil olan Karaim Türkçesi hem gramer yapısı hem de burada bir örneğini vermeye çalıştığımız söz varlığı yapısı bakımından incelenmeye değer bir zenginliğe sahiptir.

Kısaltmalar

Ar.	Arapça
ET	Eski Türkçe
Far.	Farsça
Kry.	Karayca; Karaim Türkçesi
Osm.	Osmanlıca.

Kaynakça

- Aqtay, G. (2021). *Eliyahu Ben Yosef Kulci'nin mecuması (Kırım Karay ve Türk edebiyatı mecmuası) - (inceleme-metin-dizin-ıtkı)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aqtay G., & Jankowski H. (2020). *Kırım Karaycası - Türkçe sözlük* (T. Çulha, Çev.). Elazığ: Asos Yayınları.
- Baskakov N.A., Zayonkovski A. & Şapşal S. M. (1974). *Karaimsko-russko-pol'skiy slovar'*. Moskva: 'Izadatel'stvo Russkiy Yazık'.
- Csató, É. Á. (2012). Lithuanian Karaim. Litvanya Karaycası. *Tehlikedeki Diller Dergisi Journal of Endangered Languages*, 1(1), 33-46.
- Dubinski A. (1994). *Caraimica: Prace Karaimoznawcze* (Redaktor: Tadeusz Majda). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Eker, S., & Çelik Şavk Ü. (2016). *Tehlikedeki Türk dilleri I: Kuramsal ve genel yaklaşımlar Cilt 1* Endangered Turkic languages I: Theoretical and general approaches Volume 1. Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları.
- Firkovičius, M. (1989). *Karaj jylary*. Vilnius.
- Firkovičius, M. (1993). *Karaj koltchalary*. Vilnius.
- Firkovičius, M. (1994). *David' bijniñ machtav čozmaxlary*. Vilnius.
- Firkovičius, M. (1996). *Mieñ karajče ürianiam*. Vilnius.
- Firkovičius, M. (1998-1999). *Karaj diñliarniñ jalbarmach jergialliari 1-2*. Vilnius: Karaim Religious Community in Lithuania.
- Firkovičius, M. (2000). *Şelomonun maşallary*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Garkavets, A. (2019). *Codex cumanicus*, Almatı: Bolaşak.
- Grønbech, K. (1942). *Komanisches wörterbuch. Türkischer wortindex zu Codex Cumanicus*. Kopenhagen: Einar Munksgaard.
- Jankowski, H. (2003). Position of Karaim among the Turkic languages. *Studia Orientalia*, 95, 131-153.

- Kowalski, T. (1929). *Karaimische texte im dialekt von Troki (Teksty karaimskie w narzeczcu trockim)*. Cracow: Nakładem Polskiej Akademji Umiejętności.
- KRPS : bk. Baskakov N.A., Zayonçkovski A. & Şapşal S. M. (1974).
- Musaev K. (1964). *Grammatika karaimskogo yazyka: Fonetika i morfologüia*. Moskova: Nauka.
- Musaev K. (2004). *Sintaksis karaimskogo yazıka*. Moskova: Rossiyskaia Akademiya Nauk: Institut Yazıkoznaniya.
- Öner, M. (2000). Karay Türkçesinde eski unsurlar. *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri* içinde (s. 1291-1296). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Pritsak, O. (1959). Das Karaimische. (J. Deny, Yay. Haz.) *Philologiae turcicae fundamenta Vol. 1*. içinde (s. 318-340.) Wiesbaden: Frans Steiner Verlag.
- Tietze, A. (2016). *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati A-B Birinci Cilt*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Zajaczkowski A. (1961) Khazarian culture and its inheritors. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 12(1/3), 299-307.
- Zajaczkowski, A. (1932). *Les suffixes nominaux et verbaux dans la langue des karaims occidentaux*. Krakow: Polska Akademia Umiejętności.